

ШАРЛ ДИЛ
ВИЗАНТИЯ И ЗАПАДЪТ В
ЕПОХАТА НА
КРЪСТОНОСНИТЕ ПОХОДИ

Превод от френски: Д. Б. Митов, Д. Попов, 1930

chitanka.info

I

Когато в края на XI в. Първият кръстоносен поход за пръв път сблизил пряко и косвено Византийския Изток с Латинския Запад, се оказало, че разликата между тези две цивилизации или по-точно — два свята, била много голяма.

Когато недисциплинираните тълпи на кръстоносците завоеватели нахлули като същински поток върху Гръцката империя, Константинопол бил все още един от най-възхитителните градове на света. На неговите пазари, които представлявали от само себе си същински център на цивилизования свят, се трупали и разменяли произведенията на всички части на света. От ръцете на майсторите му излизало всичко, което средните векове познавали като предмет на изтънчен и съвършен разкош. По улиците му се движела пъстра и шумна тълпа в разкошни живописни облекла, толкова красива, че по думите на един съвременник сякаш всички тези хора били царски деца. По площадите му, обградени с дворци и портики, се редели едни след други образцовите произведения на класическите изкуства. В църквите му с грамадни куполи мозайката блестяла като злато сред изобилните порфири и мрамори. В големите императорски дворци Буколеонски и Влахернски, толкова обширни, че представлявали сами за себе си цели градове, имало редици отделения, препълнени с нечуван разкош. Пътешествениците, които са посещавали през XII в. Константинопол, кръстоносците поклонници, които се опитали със своя наивен език да запишат впечатленията си — Вениамин Тюдел и Едриси, Роберт Клари и Вилардуен, — не могат да сдържат възторга си, когато описват този несравним град. Западните трубадури, до които достигнала вестта за неговото великолепие, говорят за Константинопол като за приказна земя, която те неясно си представяли в някакъв златен блясък. Други писатели с удоволствие изброяват скъпите реликви, които пълнели византийските храмове. Но всички еднакво оставали поразени от чудовищното и неизмеримо богатство на този град, който, по думите на Вилардуен, бил цар над всички градове.

Но това все още не е всичко. В XI в. Константинопол бил първият по изящност град в Европа. Докато единствените занятия и развлечения на грубите западни рицари били ловът и войната, византийският живот бил много по-изтънчен и разкошен. Прекрасните маниери, изтънчените удоволствия, любовта към литературата и изкуствата били широко разпространени. Бароните кръстоносци били учудени не толкова от материалното благосъстояние на тая прекрасна столица, колкото от необикновеното великолепие на церемониите, с които императорът се обкръжавал, благодарение на което между византийския император и останалото човечество съществувала цяла пропаст — почестите се отдавали по такъв театрален начин на царете, че те се явявали нещо като представители или по-скоро олицетворение на Божеството.

Сред това изящно общество и дворци с такива сложни етикеции, където най-строго се спазвала и най-малката степен на старшинство, западните кръстоносци в очите на всички изглеждали груби, невъзпитани и нежелани гости. При това изпълнени с дълбоко презрение към тези гърци вероотстъпници, неспособни в своето грубо самодоволство да разберат тая изтънчена и пълна с толкова много отсенки вежливост, чувствувайки своето самолюбие накърнено поради липсата на всякакво уважение към тях, силно дразнени от излагания на показ чудовищен разкош, латинците не направили нищо, за да смекчат малко от своите маниери и се държали, както казва един от предводителите им, самият Петър Пустинника, „като крадци и разбойници“. По думите на писателите от това време неочакваното нахлуване на това огромно количество въоръжени хора, които се разпръснали по гръцките земи, предизвикало у тях силно учудване и безпокойство. Един очевидец пише: „Дохождането на франките така ни порази, че просто не разбирахме какво става с нас“. При вида на тия тъй многочислени тълпи, както звездите на небето и пясъка на морския бряг, казва Ана Комнина, при вида на тия властолюбиви боляри, които мечтаеха за Византийската империя, дъщерята на Алексей Комнин ни представя императора, своя баща, изпълнен с дълбоки грижи.

Така още при първото сблъскване латинци и гърци погледнали едни на други с недоверие и враждата залегнала в основите на отношенията им, и, разделяща тия две цивилизации, се изразила във взаимни подозрения, в постоянни затруднения във вечни спречквания

и обвинения в жестокост и измяна и от двете страни. Императорът силно се безпокоял не без основание от прииждането на кръстоносците, които за него били съвсем нежелани гости. Не разбирайки смисъла на това велико, пълно с въодушевление движение, което позивът на римския папа Урбан II предизвика, като тласна Запада към освобождението на Гроба Господен, той виждал в Кръстоносния поход един изключителен исторически акт. Той познавал латинците благодарение на честолюбивите замисли, които някога Роберт Гискар имал към Гръцката империя. Особено когато видял сред предводителите на Кръстоносния поход Боемунд, сина на някогашния си противник, Алексий Комнин не можел да се освободи от мисълта, че се замисля неочаквано нападение на Константинопол и се страхувал от алчните желания на пришълците, които той подозирал или отгатвал. От своя страна кръстоносците съвсем не се стараели да намалят тия безпокойства у императора. Твърде скоро мнозина от бароните забравили религиозните цели на своето начинание и мислели само за материалните облаги. Така сред приближените на Готфрид Булонски по едно време се появила мисълта да превземат чрез пристъп Константинопол. Във всеки случай предводителите на кръстоносния поход проявили към Алексий Комнин доброжелателност, възискателност, високомерие и нахалство.

Два анекдота, разказани от Ана Комнина, показват нагледно какво е било душевното състояние на двете страни.

Когато Боемунд Тарентски пристигнал в Константинопол в двореца, в който императорът заповядал да му приготвят жилище, намерил сложена и богато наредена с всякакви ястия трапеза. Но предпазливият нормандец добре помнел, че някога той е бил неприятел на царя и запазил в душата си известно недоверие към него. И не само не хапнал, но дори не се докоснал до сложените ястия, а заповядал на готвачите си да му приготвят обяд от ястия като тези в родината му. Но макар да се боял за себе си, все пак искал да узнае намеренията на императора и ето какво измислил: „Раздал с щедрост на спътниците си изпратените от Алексий ястия и на другия ден с голяма загриженост разпитвал за здравето на хората си. И когато му отговорили, че се чувствуват много добре, Боемунд искрено си признал. «Толкоз по-добре! За мене си обаче аз помнех нашите

предишни разпри и се страхувах, че са сложили в яденето някаква отрова, за да ме отровят».

От това може да се заключи, че гръцкото гостоприемство не внушавало голямо доверие на кръстоносците. Впрочем, трябва да се признае, че латинците са били много неприятни гости. Трябва да се види как византийските летописци се изказват за френските барони, които те намират по природа дръзки и груби, жадни за пари, неспособни да се противопоставят на прищевките си и извънредно много бърбиви. Те разказват, как от ранно утро тези нескромни посетители изпълвали двореца, без да държат сметка за етикециите, досаждали на императора с безкрайните си разговори, влизали при него без доклад, безразборно беседвали с него, като не го оставяли даже да обядва, а вечер го преследвали до спалнята му, като искали от него ту пари, ту някакви милости, ту съвети, ту пък просто, за да побърбят. Придворните се възмущавали от това незачитане на етикецията, но добрият цар Алексей, като познавал избухливия характер на гостите си, прощавал им всичките постъпки, като се стараел да избягва всякакви недоразумения. Така в двореца понякога се разигравали странни сцени.

Веднъж през време на един тържествен прием в присъствието на всички придворни един от бароните дръзко седнал на царския престол. Когато граф Балдуин се приближил до него и го дръпнал за ръкава, за да го накара да стане, му казал, че във Византия не е прието да се седи в присъствието на императора и тъй като се намират в чужда страна, по-добре е да се подчиняват на местните обичаи. Баронът погледнал изпод вежди Алексей и процедил през зъби: „Виж ти грубиян! А той смее да седи, когато толкова рицари стоят прави!“. Алексей, който отдавна познавал гордостта на латинците, си дал вид, че нищо не забелязва, но все пак поискал да му преведат отговора на рицаря и обявил, че аудиенцията е свършила. После го повикал при себе си и започнал да го разпитва кой е и откъде е. „Аз съм истински французин и дворянин, казал той, и ето какво ще ви кажа: В моето родно място има един кръстопът и до него един параклис. Всеки, който иска да опита силите си на двубой, идва тук и помолва Бога за помощ, като чака дали ще посмее да премери силите си с него. Аз често ходя там, но никой никога не е идвал при мене.“ По това може да се съди колко благосклонност и умение трябвало да проявява императорът, за да се

спогоди с хора с такъв войнствен нрав. И ако в края на краищата той сключил с тях договор, последният не можел при такива условия да бъде нито искрен, нито продължителен, както от едната, така и от другата страна.

По-късно латинците твърде много се оплаквали от неблагодарността, коварството и измяната на гръцкия император и поданиците му, и всички сетнешни неуспехи на кръстоносния поход приписвали на Алексей I Комнин. Всъщност това е само една легенда, която упорито се поддържала от всички врагове на Византийската империя и мълвата за нея, предавана от поколение на поколение, създавала толкова несправедливости и толкова с нищо неизкореними предразсъдъци, че последните са се запазили и до днес. В действителност, след като сключил договор с кръстоносците, Алексей останал верен на думата си и ако между тях се стигнало до скъсване на отношенията, причината за това трябва да се търси главно в недоброжелателството на латинските князе. Но трябва също да се признае, че скъсването на отношенията между тях хора с толкова различни разбирания било почти неизбежно. Алексей Комнин действувал като цар, който се грижи преди всичко за интересите на империята си. Кръстоносците, тия истински неканени гости, за него били само едни користоловци, от чиито услуги бил готов винаги да се възползува и добре да заплати за тях, надявайки се, че с това ще ги обвърже да бъдат верни на дадената му клетва и да ги застави да върнат на Византия всичките бивши нейни земи, които те могат да завладеят. От друга страна, латинските князе, които се съгласявали с исканията на императора, защото чувствували, че гръцката помощ им е необходима, били също така властолюбиви и страстно желаели да се домогнат до властта и да спечелят в Азия земи лично за себе си.

Когато съгласно тия желаня и въпреки задълженията си оставили Антиохия напълно под властта на Боемунд, императорът имал основание да се чувства обиден и излъган. От това скъсването станало свършен факт. Освен това трябва да се добави, че макар и да воювал с Боемунд, Алексей все пак докрай запазил добрите си отношения с останалите предводители на Кръстоносния поход. И това, разбира се, било един вид заслуга от негова страна. Заслуга било също и това, че той, както и преди, избягвал сблъскванията, готови да избухнат под стените на Константинопол.

Можело да се предполага, че контактите между Изтока и Запада ще се разширят и ще се подобрят. Станало обаче тъкмо обратното. През XII в., когато Вторият, а после и Третият кръстоносен поход отново сблъскали византийци с латинци, се появило предишното съперничество, което все повече се увеличавало и рязко се проявявало при всяка нова среща. У двете страни имало едно и също недоверие, едни и същи обвинения, едни и същи раздори легнали в основата на отношенията им. Недисциплинираните кръстоносци грабили както преди, вършили жестокости и предявявали настойчиви искания. Гърците от своя страна си служели със същите средства, често дори безсъвестни, което византийските летописци формално признават и даже го препоръчват, за да се избавят от неприятните посетители и да убият у тях желанието да се върнат отново. Между императора и латинските крале отново изникнали недоразумения заради етикета. Все по-често на западните пришълци идвала мисълта, че за да свършат веднъж завинаги с тези малко надеждни съюзници, със самата Гръцка империя, която нанасяла, повече вреда, отколкото полза на Кръстоносния поход, остава само едно средство — да се прибегне до силата. В лагера на френския крал Луи VII, както и в лагера на германския император Фридрих I Барбароса, съществувало сериозно намерение Константинопол да бъде превзет. В средата на XII в. дори бил съставен план за един кръстоносен поход, но не срещу неверниците, а срещу византийците. Когато после, благодарение на непрекъснатите нещастия, които постигали свещените походи, полека-лека враждебното отношение към Византия се вкоренило и към предишната злоба се прибавило все по-ясното съзнание за богатствата и слабостта на Византия, латинците престанали да се противят на това изкушение. Бароните на Четвъртия кръстоносен поход, тръгнали да освобождават Гроба Господен, свършили с това, че превзели Константинопол и свалили императора от престола с мълчаливото съучастие на папата и одобрението на целия западнохристиянски свят.

Основаването на Латинската империя върху развалините на Константиновата монархия твърде силно засегнало патриотизма на византийците и това грубо разрешение на въпроса не можело да успокои старата злоба и да унищожи враждата между двата свята. Пропадането на това слабо и краткотрайно царство, просъществувало едва 50 години, изкопало още по-дълбока пропаст между Византия и

покорителите й. От това време западните князе — били те от династията на Хохенщауфените, като Манфред, или французи, като Карл Анжуйски — винаги се стремели към това — да възстановят на всяка цена, и то насила, разрушената Латинска империя. Духовният глава на християнския свят, папата, също хранил само една мисъл — да се възползува от затруднителното положение и от нещастията на царете, за да ги застави да се съединят с Рим и да подчинят гръцката църква на папската власт. И византийците, които били против съединението на църквите, почти не се лъжели, когато казвали, че Запада, когато е в открита вражда и когато се показва напълно безучастен, винаги преследва една и съща цел: „да унищожи града им, народа им и даже гръцкото име“. Ако в края на краищата, въпреки временното удовлетворение на гърците и слабата и несвоевременна помощ на латинците, западните християни от XV в. допуснали Константинопол да попадне под властта на турците, главната причина за това трябва да се търси в старата омраза, която чрез постоянното несъгласие направила невъзможно всяко помирение между Гръцкия Изток и Латинския Запад. Ако Западното християнство допуснало падането на Византия, сторило го е затова, защото в нейно лице то ненавиждало най-непримиримите си врагове, вероотстъпниците, предателите, които упреквали винаги, че са попречили на успеха на Кръстоносните походи и отказвали искрено да влязат в лоното на Католическата църква.

По тоя начин, още когато за пръв път Кръстоносните походи сблизили латинците с гърците, била поставена една задача, която до края на XV в. преобладавала над повечето европейски работи и била същински Източен въпрос на средните векове. Намирането на един *modus vivendi* между Изтока и Запада оттогава в течение на три и половина века бил въпросът за живота на Византия и едно от най-големите затруднения на християнския свят. Въпреки всички средства, опитани за разрешаването на тази задача, тия усилия не дали никакви действителни резултати нито за политиката, нито за религията. Но от тоя продължителен досег на двете цивилизации и от контактите им, нерядко вредни, но затова пък чести и близки, за Византия последвали важни обществени промени. Византийското общество, което дотогава не се поддавало на латинско влияние, благодарение на последното дълбоко се променило през това време.

Как проникнали във Византия тези западни нрави и идеи? Как и доколко Гръцкият свят, толкова упорит в убежденията си, получил чрез тоя досег нов облик? Ето кое трябва да се обясни сега накратко.

II

Както е известно, след всеки Кръстоносен поход на Изток се основавало някакво латинско княжество. Така в Сирия, завоювана в края на XI в., като по чудо се появила цяла редица феодални владения. Йерусалимското кралство, Антиохийското княжество, Едеското и Триполийското графство, да не говорим за малките владения на бароните. В края на XII в. участниците в Третия кръстоносен поход пътят завзели Кипър и Лузиняна и основали там кралство, което в продължение на два века било най-богатото, най-цветущото от всички завоювани на Изток владения. Четвъртият кръстоносен поход постигнал още повече: кръстоносците поставили на трона на царете латинец, покрили Гърция и всички острови на Архипелага с феодални владения. Докато граф Фландърски си поставял багреницата на царете, маркиз Монфератски бил провъзгласен за тесалийски крал, Бургундите за Атински херцоzi, владетелите на Шампан — за Морейски князе, венецианците — за велики Лемноски херцоzi, маркизите Сериго — Наксоски и Пароски херцоzi, генуезците — за Хиоски князе и Митилински владетели; Родос станал столица на рицарите Хоспиталиери, а Крит — венецианска колония. Във всички тия латински владения, изникнали на сирийски земи или в Елада, заедно с новите пришълци се появили и западните закони, обичаи и нрави. Това било нещо като кътче от Европа, пренесено на Изток. И сега още по планините на Сирия, Аркадия или Арголида, по склоновете на Тайгет и Ливан, и по-нататък сред пустините, забутани някъде зад Мъртво море, пред очите на учудения пътник изпъкват възхитителни феодални крепости, които красят с масивните си кули и зъбчати стени върховете на хълмовете. В Кипър и досега почти незасегнати здания, горди кули, уединени манастири, залутани сред пустинни долини, готически църкви свидетелстват за висотата на френското изкуство от XIII и XIV в. А Родос със своите страшни укрепления, старинни кули и къщи, улици на рицарите ни представя рядко, почти изключително зрелище на френски град от XV в., запазен с всички свои здания. Това според

думите на един папа било една „Нова Франция“, поникнала изведнъж благодарение на Кръстоносния поход на Изток. И както винаги става при сблъскването на две цивилизации, различни по качество, по-слабо развитата от тях, в дадения случай Западната, се подложила на влиянието на по-висшите култури: арабската, сирийската, византийската, с които тя се сблъскала и от които много получила, но и много им дала.

От този нов феодален френски свят, разцъфтял в Кипър, в Сирия и в Морея, Изтокът заел нещо и от постоянния досег с него обществото му твърде много се преобразило, а новостите и обаянието на Византия и Исляма научили латинците да се замислят над такива неща, за които те по-рано и не подозирали.

Към това трябва да се прибави, че редом с честолюбивите барони, крале и князе, редом с по-младите синове на знатните фамилии, които идвали тук, за да получат феодални владения или изобщо да опитат щастието си, Кръстоносните походи довели на Изток още много други латинци. Веднага след пристигането на първите кръстоносци техните стоки изпълнили всички пристанища на сирийския бряг, а силното преселническо движение, а след него и търговското увлечение заместили скоро със своите материални сметки религиозното увлечение на първите кръстоносци. Скоро цялото източно крайбрежие на Средиземно море, всички по-големи градове на Византия се покрили с промишлените заведения на генуезците и венецианците. За да могат да ги управляват и да извличат от тях облаги, се образували големи компании, едновременно търговски и политически, както например по-късно Индийската компания. Венеция взела в своите ръце търговията на Архипелага, Генуа — тая на Черно море, като двете си оспорвали една на друга Константинопол, където всяка от съперническите си републики имала свой квартал, свои привилегии, своя специална организация, призната и одобрена с грамоти от гръцките императори. Освен това благодарение на постоянните срещи на двата народа по пазарите, банките, сарафските кантори, търговските дюкяни някои от западните нрави по естествен път прониквали във Византия.

Но не е само това. Към чудния и богат Изток, където вече се били настанили и забогатели толкова латинци, към тая безподобна Византия, която въображението рисувало в някакво златно сияние, се

стремели постоянно всички западни авантюристи. Скандинавци, англосаксонци, жители на северна Италия и Франция се стремели да постъпят в полковете на императорската гвардия или в редовете на славните варяги, чието любимо оръжие била тежката и двуостра секира. Всички останали без работа партизански предводители се стараели да минат на служба при царете, които им плащали добре.

А ето и една приличаща на роман история на славния каталонски отряд, който в началото на XIV в. обиколил цялата империя от бреговете на Хелеспонт до бреговете на Атика, като оставил след себе си кървави следи. Това били 6 хиляди каталонци и баски, хора на приключенията, които Андроник Палеолог повикал за борба с турците. Начело на тях бил рицарят Роже де Флор от ордена на тамплиерите, когото императорът направил велик византийски херцог и го оженил за една от принцесите на императорския двор. Но до каква степен измамници са били тези помощници, въпреки големите заплати, всевъзможните привилегии, с които били обсипвани, въпреки титлата кесар, дадена в края на краищата на предводителя им, — в това можем да се убедим, като прочетем картинния разказ на Рамон Мунтанер, едно от действащите лица и историограф на този поход! Този автор разказва, че каталонските тълпи се чувствали в империята като в завоювана страна: вземали от царя откуп, блокирали столицата, устройвали нещо като военна република от името на армията на франките, която управлявала Македонското кралство, главата на което се наричал „по Божия милост велик княз Романски, владетел на Анатолия и островите на империята“. В продължение на седем години те се движели от бреговете на Меандър до бреговете на Пропонтида, от Галиполи до Солун и Атон, от Тесалия до Атика, като опустошавали и унищожавали всичко по пътя си и свършили приключенията си с основаване на Каталонското херцогство в града на Перикъл. Тая странна история показва, че гръцкият Изток всякога бил магнит за жителите на Запада и че благодарение на богатствата, които могли да се напечелят там, той възбуждал алчността на авантюристите.

Както светските хора, така и църквата разпростирала своето влияние над Византия, действайки чрез своето духовенство. В новата Латинска империя, която се появила след Четвъртия кръстоносен поход, папа Инокентий III успял да назначи западен патриарх и епископи, да построи няколко манастира и въпреки отвращението и

враждебността на гърците да се ласкае от надеждата, че ще подчини Изтока под върховенството на Римската църква. И дори когато той му опит не успял, Рим в продължение на 200 години поддържал постоянни контакти с Константинопол. По такъв начин при постоянната размяна на посолства и идеи невъзможно било Западът да не окаже влияние на Изтока.

III

Благодарение на всички тия елементи, така различни едни от други по своето положение — феодални барони, генуезки и венециански търговци, папски посредници, авантюристи от цял свят — възгледите и нравите на латинците наистина прониквали на Изток и незабелязано го преобразявали.

Ние споменахме вече, че при тази среща на двете цивилизации франките възприели много неща от новия свят, в който попаднали и отпечатъкът, който Византия оставила върху латинските княжества на Изток, може би е важно доказателство за оная способност да претопява, която все още била запазила Гръцката империя през XII в. От своя страна и Западът оказал влияние върху Източния свят и това влияние се проявило в религията, в политиката, особено в общественото устройство и дори в литературните произведения.

От времето, когато през 800 г. Карл Велики възстановил Западната Римска империя и дори по-рано, Византия постепенно преставала да бъде европейска държава и все повече ставала източна. Но от XII в. тя отново започва да играе голяма роля в европейските работи и християнския свят. Мануил Комнин, както някога Юстиниан, мечтаел да възстанови единната обща империя. Неговата честолюбива и дейна политика минала тесните граници на Балканския полуостров, простряла влиянието си върху Унгария, източните брегове на Адриатика, домогвала се да владее Италия и оспорвала и на самия Фридрих Барбароса неговия императорски титул. Неговите дипломати работели в Генуа, Пиза, Анкона и Венеция; агентите му интригували в Германия, а пратениците му водели преговори с френския и папския двор. И макар че тези широки планове не се увенчали с успех, не по-малко вярно е, че в течение на целия XII в. Константинопол бил един от главните центрове на голямата европейска политика.

Мисълта за съединяването на църквите, постоянна мечта и желание на папската власт, нерядко е ставала причина за намесването на Византия в западните работи. Колкото и слаба да била през това

време Гръцката империя, всеки ценял съюза си с нея. Враговете на Рим, като например Фридрих II, търсели поддръжката ѝ срещу папите, а тези последните от своя страна прибегвали до нея, за да обуздаят честолюбивите замисли на неаполитанските крале. Византия през времето на Палеолозите, както и през времето на Комнините, е била винаги предмет на алчните желания на латинските князе и користните намерения на папите — нещо, което постоянно следял не без тревога Западът.

Но влиянието на латинците върху Гръцката империя се е проявило особено в обществените работи. През това време гръцките царе много по-често търсят съпруги от западните домове: в Италия, Франция и Германия. Мануил I Комнин се оженил за германската графиня Берта Зюлцбахска, роднина на крал Кондрат III, а след смъртта ѝ той си избрал втора жена пак измежду латинските принцеси: отначало той мислел да се жени за Мелизанда Триполитанска, но в края на краищата изборът му паднал върху Мария Антиохийска, известната навремето си красавица на френска Сирия. Синът на Мануил, Алексей II, се оженил за Агнеса Французка, сестра на Филип Август. След това Йоан Ватаци се оженил за Констанция Хохенщауфен, Андроник II — за Йоланта Монфератска, Андроник III — отначало за Агнеса Брауншвейгска, а после за Ана Савойска. Първа съпруга на Йоан VIII била една от италианските принцеси. Също така и френските, владетели на Сирия и Елада охотно се женели за принцеси от дома на Комнините и Палеолозите. Следвайки техния пример, най-незначителните князе, рицари или просто буржоа се старали да им подражават и по тоя начин по целия латински Изток се образува раса от метиси (мелези), полугърци, полулатинци, които наричат хасмули и които образуват нещо като съединителна брънка между двете цивилизации.

Освен това латинците постоянно пътували във Византия, а гръцките царе посещавали Запада. В края на XIV в. Йоан V посетил Италия и Франция, а неговият син Мануил II малко по-късно отишъл във Венеция, Париж и Лондон. През XV в. Йоан VIII прекарал известно време във Венеция и Флоренция. Но от тези постоянни контакти се изменил особено много византийският двор. Появили се други нрави, други удоволствия и празненства, нещо повече рицарско, което превърнало гърците в съперници на западните воители. За пример

може да се вземе император Мануил I Комнин. Той бил безумно храбър, безразсъдно смел като латинските барони; като тях и той обичал силните физически упражнения, лова, турнирите, увличал се в чупене на копия с най-добрите френски рицари.

Като истински рицар, той с геройски подвизи се стараел да заслужи любовта на дамата на сърцето си и според думите на един гръцки летописец и тя самата охотно признавала, макар че е родена в страна, в която познават добре храбростта, то тя никога не е срещала такъв рицар в пълния смисъл на думата като мъжа ѝ. Когато през 1159 г. Мануил се явил в Антиохия, той просто пленил намиращите се там латински рицари с високия си ръст, херкулесовската си сила, с ловкостта да си служи с оръжието и с разкоша на броните си. На бреговете на Оронта в продължение на 8 дни се устройвали турнири, на които френските и византийските дворяни си съперничели по храброст и военна ловкост. Сам императорът на великолепен кон със златен чул се появил на арената и с един удар свалил от седлата им двама видни латински рицари, при блясъка на копията и шума на байраците, развявани от бързото движение на конете, сред игрите, където по думите на летописеца имало толкова разнообразие и изящност, сякаш Венера се е съединила с Марс или Белона с Грация. Турнирите заместили вече надбягванията на хиподрума, по който толкова много се увличал някога Константинопол. Също така западната дреха заменила облеклото на византийската армия. Запазили са се няколко описания, които дължим на перото на самия император Мануил I Комнин, където се описват състезанията с копия, които ставали в присъствието на придворните дами.

Сам Мануил I Комнин приличал на същински франкски монарх. Той бил винаги заобиколен с латински съветници и воители, избрани на Запад, имал дворец, в който всички угощения и развлечения носели латински характер. Латинските летописци на Сирия, като не намират думи да изкажат възторга си от него, просто го смятат за истински свой човек. Ето например една прекрасна черта на рицарския характер, която ни показва всичко онова, което този византийски император придобил при постоянното си общуване със западното общество: По време на пътешествието си из Сирия веднъж на един лов крал Балдуин Йерусалимски, като препускал с коня си, паднал от седлото и си навехнал ръката. Тогава Мануил I слязъл от коня си, седнал на колене

пред латинския крал и понеже имал малко познания по хирургия, го превързал с бинт и после през цялото време на боледуването на краля всеки ден собственоръчно му сменял превръзките за голямо изумление на всички придворни, които не можели да се помирят с такова нарушение на етикета. За да можем да оценим постъпката му, трябва да си спомним, какъв бил всъщност тоя етикет, който ограничавал и най-малките действия на императора.

Би могло да се споменат и много други западни обичаи, които по същия начин влезли в привичките и дори в съдебните нрави на Византия. В тая страна, където от векове съденето ставало само по писани закони и в своето делопроизводство допускало само свидетели, през XII в., както било прието и у латинците, били въведени словесните дебати, благодарение на които обвинението се потвърждава или опровергава, а на обвиняемия предлагали да се подложи на изпитание чрез огън, за да се оправдае от приписваното му частно или публично престъпление. Ревнивият мъж, който желяел да се увери дали жена му е нарушила съпружеската вярност, се обръщал към Божия съд, а не към Свода на законите на Юстиниан. По същия начин на Михаил Палеолог предлагат да мине през огън, за да се очисти от приписваното му обвинение в държавна измяна, след като неговият човек, отреден да води словесния двубой заради него, бил сразен от обвинителя му. Към Божи съд прибягвали и началниците на стоящите една срещу друга войски, като избирали най-големите си смелчаци и предлагали спорът да се разреши чрез двубой. Народната литература също ни дава точни доказателства за това, доколко дълбоко било влиянието на рицарските нрави във Византия.

Византийците от XIII и XIV в. много обичали романите и приключенията. И много от тия произведения са написани на теми, заети от западната литература, а дори и ония, за които може да се смята, че са от източен произход, от контактите с франките придобили съвсем латински характер.

При изучаването на някои от тия произведения ние ще намерим несъмнени следи на това влияние, като например в „Белтандър и Хризанца“, „Либитра и Родамиса“. В тях обикновено се говори за странстващи рицари, прекрасни принцеси, турнири и разни подвизи на рицарите. Както у трубадурите и минезингерите, феодално-поданическият дълг се смята за опора на обществото, а служенето на

дамата на сърцето — главна длъжност на рицаря. Никъде, както в тия романи, не се среща такова съчетание на разни моди, нрави и обичаи, каквото е съществувало тогава на Изток и е придавало на това смесено общество такъв странен и интересен характер. Но ето и нещо по-забележително. — Под латинско влияние в Гърция, пропита с древни традиции, дори героите на Илиадата се превръщат в рицари. Ахил, подобно на героите на френските исторически песни, се превръща в рицар, който странствува със своите 12 спътници по света, за да търси приключения, или в герой на турнирите, влюбен в прекрасни принцеси; в християнски юнак, умиращ от предателската ръка на Парис в Троянската църква.

IV

При все това, въпреки безспорно общите интереси на двете цивилизации и на връзките, появили се като следствие от Кръстоносните походи, не може да се каже, че дълбокото, коренно несъгласие, за което споменахме по-рано, е изчезнало или се е намалило. Отначало само висшето общество се проникнало от западните нрави, но народната маса и гръцката църква останали недокоснати. Докато политиците, дипломатите и болярите по сметка или по влечение се сближавали с латинците, народът, който страдал от грубото нахлуване на чужденците и от безсъвестната експлоатация на италианските търговци и духовенството, което се страхувало и възмущавало от възможността да се постигне едно сближение с Рим, увеличили своето недоброжелателство. Постоянното безпокойство, причинявано от политическите работи, съперничеството в търговията, разните религиозни затруднения, всичко това способствувало за засилване на вековните недоразумения и правело старата вражда още по-фанатична и безразсъдна. Това става очевидно, стига да обърнем внимание на неочакваните пламвания на ненавистта, избухванията на разярени страсти, които са причина простият народ на византийската столица неведнъж да се нахвърля на ненавистните латинци; особено в трагичния ден на 2 май 1182 г., когато латинският квартал в Константинопол бил разграбен и опожарен от обезумялата тълпа, когато духовни и светски лица, жени и деца, старци и даже болни в болниците бивали пребивани без всяко съжаление от разярената маса, доволна, че в един ден може да си отмъсти за толкова години скрита злоба, спотаена завист и неумолима ненавист.

Такива чувства се проявявали и по религиозните въпроси. Когато през 1439 г. на Флорентинския събор по заповед на Йоан VIII епископите подписали унията с Рим и се завърнали в Константинопол, народът ги посрещнал с оскърбления и подигравателни викове. Обвинили ги открито, че са се оставили да ги подкупят с нищожна сума злато и че са продали църквата и държавата. Когато царят, верен

на обещанията си, поискал да изпълни потвърдения с клетва договор, въстаналият народ изгонил патриарха — приятел на Рим и разбунтувани тълпи народ вилнели под сводовете на „Св. София“. Тази ненавист обхващала византийците предвид опасността от страна на турците и, колкото необузdana и силна да е била, тя не може да се смята за неоснователна, тъй като, когато за Византия настъпвал последният ѝ час, западните владетели не мислели толкова за защитата, колкото за покоряването ѝ.

В обществения живот у мнозина гърци може да се забележи едно неразбиране на обичаите, пренесени от Запад. Тук може би най-ясно се проявява различието в понятията на двата народа. Когато например предводителят на една армия, обръщайки се към своите противници, кани някого на двубой, византиецът със своя здрав разум отговаря, че „той би считал за идиот ковача, който вместо с щипци, взема с ръка нажеженото до червено желязо; също така смешен би бил пълководецът, ако, поставен начело на една голяма и силна армия, сам би се явил на двубой“. Същото е и когато става дума за изпитване виновността на някого чрез огън. Михаил VIII Палеолог, на когото предлагат да прибегне за същата цел до огъня, отговаря с ирония: „Какво, вие искате да направя чудо? Не, аз нямам сили да правя чудеса. Ако нажежено до червено желязо се допре до ръката на жив човек, аз не разбирам, как може да не го обгори, освен ако той е мраморно изваяние на Фидий или Праксител, или пък е излят от бронз!“. И Акрополит, като повтаря думите му, прибавя от себе си: „Ето що казва той! И, ради Темида, кажете, нима той не е бил съвършено прав?“. А ето и едно извънредно характерно продължение на тоя разказ: „Филаделфийският митрополит, на когото Палеолог на шега предлага да се подложи вместо него на това изпитание, тъй като той по своето духовно положение може щастливо да излезе от опасността, отговорил така: «Такъв обичай няма нито в Свода на нашите римски закони, нито в духовните предания; той не е установен нито от гражданския закон, нито от светите и божествените устави — това е варварски обичай». И за да подчертае, още по-силно разликата между двата народа, Михаил на свой ред прибавя: «Ако аз бих бил по своето произхождение варварин, възпитан съгласно техните обичаи и правила може би бих се съгласил да се оправдавам по начина, който ми предлагат. Но бидейки

същински ромей, аз съм длъжен да се съдя по византийските закони и делото ми трябва да се реши писмено».

Мъчно би се намерил по-характерен анекдот. Той показва безусловния скептицизъм, който гръцкият здрав смисъл хранел към тези наивни и груби способности за съдебно делопроизводство, както и безпределната гордост, която изпитвали византийците, чувствувайки зад себе си древната цивилизация, или казано по-просто — чувствувайки, че те не са варвари. С тая решителна дума се изразява всичко. Между същинските ромеи и дивите латинци не може да има никакво съгласие. Законите, които задоволявали грубостта на едните, не можели да задоволяват високата култура на другите. Не можело да се сравни шарлатанството на съдопроизводството им със законодателната система, изработена от учените законоведи на Константинопол. Гърците можели по силата на необходимостта да се сближат с жителите на Запада, можели по прищявка да възприемат едни или други техни обичаи. Но под краткотрайното сближение, под всичко онова, което си заимствували не за дълго, винаги се криело едно дълбоко презрение, едно ясно съзнание за високото превъзходство на ромееца над варварина. По някои външни признаци можело да се заключи, че Византия се е изменила, влизайки в контакти с латинците. Всъщност тя си оставала все такава със своята традиционна гордост, неспособна и нежелаеща да разбере новото движение, което веело от Запад.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.